

СМИСЛОВІ СКЛАДОВІ ОБРАЗУ «НЕГЕРОЇЧНОГО ГЕРОЯ» В ПОВІСТІ Б. ХАРЧУКА «ПАЛАГНА»

Данилевич Марія Миколаївна

*кандидат філологічних наук, доцент, Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
mmd1010@tnpu.edu.ua*

Проза Бориса Харчука наскрізно антропоцентрична, з ухилом у бік так званої простої людини, переважно сільської жінки, над долею якої прошуміли всі вітри драматичної, а то й трагічної історії. В картинах модельованої письменником дійсності домінували темні кольори і песимістичні настрої. Найбільше непокоїли письменника проблеми розпаду роду, винародовлення, лицемірства, ненависті, зради, братовбивства. А відтак, автор перебував у постійному пошуку тої основи, яка має втримати світ від повного занепаду, а людину від деградації. За словами літературознавиці Роксани Харчук, доньки письменника, він «приходив до одвічного – людське і людяне, що їх вистраждало людство у своїй довготерпеливості. Ненависті й нетерпцю протиставляв терпіння і любов» [1, с. 503]. Такий світоглядний орієнтир визначав сутність і тип героя Харчукових творів.

Проблема літературного героя належить до центральних у літературознавстві. Протягом історичного розвитку людства загалом та історії літератури зокрема в поняття «герой» вкладався різний зміст. Наприклад, виділяються богоподібні герої, герой-особистість, здатний на подвиг і загибель задля високої мети, герой-надлюдина, схильний до статусу спасителя нації або людства, пасіонарій, геній, подвижник, здатні долати інстинкт самозбереження. Іншими словами, це переважно люди, що мають владу над іншими людьми, над обставинами, або виняткові особистості, позбавлені інстинкту самозбереження. До ознак героїчного вчинку належать мужність, стійкість, максимальне напруження моральних, фізичних, інтелектуальних сил. Герой здебільшого протиставляється пересічній людині, натовпу.

Письменник Б. Харчук належав до митців, які творили гуманістичний літературний дискурс другої половини ХХ століття в умовах «заблокованої» культури. В тоталітарному суспільстві штучно створювався і апологетизувався образ героя-борця за суспільно-політичні ідеали, а відстоювання власної особистості вважалося вартим осуду індивідуалізм або й ворожістю.

В 60-70-х роках у літературу повертаються особистісні мотиви і екзистенційна проблематика. Вона стає невід'ємною складовою і «воєнної прози». Відбувається трансформація образу героя війни. Характерною рисою творчої манери Б. Харчука є те, що в центр художнього осмислення буття він виводить принципово негероїчні образи людей, які такі складають повну картину війни і водночас не підпадають під класичне уявлення про героїзм. Йдеться про цивільних, які не тримають у руках зброї.

Яскравим прикладом такої прози є повість «Палагна». Тут ми знаходимо особливий тип героїв – «героїв негероїчних», героїв повсякденних, але таких, які своєю присутністю нагадують про важливі речі – любов, справедливість, прощення, відповідальність, жертвовність. Носієм означених рис і цінностей постає головна героїня твору – стара сільська жінка Палагна. Чоловік її загинув трагічно під час обвалу каменю, а пораненого сина-партизана стратили німці. І от саму Палагну есесівець жене до пакгаузу на станції, де під замком, як у мішку, вже перебувають її односельці – дорослі, старі, молоді, діти, мати з немовлям. Всі вони поставлені на межу життя і смерті. Але поки живуть надією на звільнення, бо вже чути близьку канонаду, і спогадами. Хтось молиться, хтось допомагає перев'язати рану від побоїв, хтось забавити і нагодувати немовля.

Разом з Палагнуою у тому ж пакгаузі зустрічаємо й інших героїв. Вони уособлюють зовсім протилежні риси – нелюбов, несправедливість та безвідповідальність. Це і різник Бовтун, озлоблений і грубий чоловік, і молода жінка Павлінка, дружина поліція, яка в уяві присутніх і є зрадницею сина головної героїні. Але і їх ми не сприймаємо як антигероїв. Вони такі самі жертви війни, як і Палагна. Антигерой тут один – ворог, який прийшов на чужу землю, в лютій злості через передчуття власного кінця закрити усіх цих мирних людей у пакгаузі і прирік на страту.

Композиційно твір збудований так, що всіх «негероїчних героїв» можна умовно розділити на образи-функції, образи-ідеї і образи-символи. Образ-функція – це майже позбавлений «характерності» пересічний персонаж, «негероїчний герой», наділений рисами як позитивними, так і негативними, але створений не для того, щоби робити екзистенційний вибір. Він заявляє про себе зовнішніми діями. І його роль полягає в увиразненні характеру центрального героя. В повісті такими «негероїчними героями» є різник, булочниця Марина, богомільна і богобоязлива бабуся Євпраксія і частково Павлинка. Образ Палагни автор творить через позначення її соціальних, побутових, і, найважливіше, психологічних сторін, які проявляються через дії, спогади, мрії, внутрішні монологи. Смісловими складниками її тихого «негероїчний героїзму» є і розуміння важливості суспільних цінностей, і жертвність, і особистісні якості, цінності, та ідеали, які врешті й визначають її вибір піти на смерть замість молоді матері Павлинки, бо та щойно посеред смерті й за допомогою самої Палагни подарувала світові нове життя. Палагна приймає кулю в обличчя, оскільки відмовляється лягати ниць. А руки, які вона не змогла втримати складеними на грудях, «розкинулись німим хрестом». І це її фінальне сходження у вічність розростається до образу-символу матері, берегині роду, хоч би й чужого.

Список використаних джерел

1. Харчук Р. Про батька. Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Кн. 4. Київ : Видавництво «Рось», 1995. С. 502–503.